

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2021 | 1. SZÁM
LXIII. ÉVFOLYAM

Csákó Judit
Az Altaichi évkönyv és a magyar krónikás hagyomány

B. Halász Éva
A békebírság

Gömöri György
Serédi Zsuzsánna és Zrínyi Ilona sírköve

Vigh Barbara
Vizsgálatok Széchenyi István gróf étkezései körül

Tamás Ágnes
*Sajtószabadság és sajtóirányítás élclapokbeli megítélése
a kiegyezés első éveiben (1867–1868)*

Matolcsi Réka
Egy 1903-as királysértési sajtóper tanulságai

Szabó Róbert
Az első világháborús katona-tanulók iskolai kedvezményei

.....

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2021 | 1.
LXIII. ÉVFOLYAM | SZÁM

.....

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

HU ISSN 0040-9634

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató
Nyomdai előkészítés:
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Tudományos információs témacsoport
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

TARTALOMJEGYZÉK

LXIII. évfolyam, 2021. 1. szám

TANULMÁNYOK

- Csákó Judit • Az *Altaichi Évkönyv* és a magyar krónikás hagyomány.
Megjegyzések egy historiográfiai vita margójára 5
- B. Halász Éva • A békebírság 25
- Gömöri György • Téves adatok 17. századi síremlékeken.
Serédi Zsuzsánna és Zrínyi Ilona sírköve 43
- Vigh Barbara • Vizsgálatok Széchenyi István gróf étkezései körül 49
- Tamás Ágnes • Sajtószabadság és sajtóirányítás élclapokbeli megítélése
a kiegyezés első éveiben (1867–1868) 75
- Matolcsi Réka • „A király igazsága és a nemzet igazsága”.
Egy 1903-as királlysértési sajtóper tanulságai 99
- Szabó Róbert • Hadiérettségi, hadibizonyítvány. Az első világháborús
katona-tanulók iskolai kedvezményei 119

MÉRLEG

- Csorba László • „Hadd reméljük, hogy bölcsességük megszilárdítja azt,
amit türelmük és hazaszeretetük elért...” Frank Tibor új könyve
a kiegyezés angliai visszhangjáról 137

MEGEMLÉKEZÉS

- Szarka László • Tilkovszky Loránt (1927–2021) 147
- Pritz Pál • Vida István (1940–2020) 151

„A KIRÁLY IGAZSÁGA ÉS A NEMZET IGAZSÁGA” Egy 1903-as királysértési sajtóper tanulságai

MATOLCSI RÉKA

.....
"THE JUSTICE OF THE KING AND THE JUSTICE OF THE NATION"
The Lessons of a Label Suit for Lese-Majesty from 1903

The paper explores the label suit for lese-majesty that was launched by the constitutional and historical work of Antal Kalmár in 1903. By analysing the case, answers are sought to the following questions: How did the political elite react to the series of lese-majesty? What do these reactions reveal about loyalty to the ruler at the turn of the century? Alongside mapping the various interpretations of loyalty, the paper also highlights the conflict management of the political elite, the difficulties of protecting the ruler's prestige, and the features of oppositional politics.

Keywords: loyalty, Emperor Francis Joseph, turn of the century, label suit
.....

„A királyi ügyészség megváltoztatja címét: »Gőzerővel berendezett gyár, királysértési pörök előállítására«, ez lesz a neve ezután s mondhatjuk, hogy ezt a nevet alaposan ki is érdemli. Több királysértési pör volt most az utolsó hónapokban, mint azelőtt évtizedek alatt” – állapította meg a *Népszava* 1903 nyarán.¹ A jelenséget nemcsak a szocialista lap fedezte fel, hanem más sajtóorgánumok is érzékelték, illetve egy-egy ellenzéki képviselő is szóvá tette a Házban.² Sőt, a királysértési pereket – mint a magyarokra nem jellemző és veszélyes tendenciát – Mihályfi Ákos ciszterci szerzetes, teológianár is beleszötte 1903. augusztus 20-i ünnepi szónoklatába.³ Azt, hogy nem csak retorikai túlzásról beszélhetünk, vagyis valóban megnövekedett a királysértési perek száma, a statisztikák és néhány miniszteri jelentés is igazolja.

Az uralkodó fokozott büntetőjogi védelme abból a más európai monarchiákban is létező alkotmányos alapelvből következett, hogy a király személye szent és sérthetetlen (1848. évi III. törvény 1. §).⁴ A királysértés bűncselekményét az 1878. évi V. törvény, a

---

Matolcsi Réka, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, Modernkori Magyarország Doktori Program.

¹ *Népszava* 1903. július 9. 4.

² Pl. Nessi Pál az egyik felszólalásában. Lásd *Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló.* I–XXXI. Bp., 1902–1905. (= *Képviselőházi napló 1901.*) XXIII.. [1904. március 23.] 300.

³ *Mihályfi Ákos beszédei.* I–II. Bp., 1929. I. (Egyházi beszédek) 219.

⁴ Szente Zoltán: *Kormányzás a dualizmus korában. A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kormányformája a kiegyezés után 1867–1918.* Bp., 2011. 214.

Csemegi-kódex szabályozta és határolta el a súlyosabb deliktumnak számító felségsértéstől. Az alapvető különbséget a két bűncselekmény között az jelentette, hogy míg a felségsértésnél a királyt az uralkodói állásában tettelegesen támadják meg és jogainak gyakorlásában akadályozzák, addig a királlysértésnél a király méltóságát, személyét sértik meg. Az első eset akkor állt fenn, ha a királyt meggyilkolják, testi épségét megsértik, uralkodásra képtelenné teszik, személyes szabadságát akadályozzák, vagy ha ezekre kísérletet tesznek. A királlysértés alá azok a bűnesetek tartoztak, amelyek során az uralkodót, élőszóban vagy írásban, sértő kifejezésekkel illették.⁵ A sajtó útján elkövetett királlysértéseket esküdtszék előtt tárgyalták egészen 1913-ig, amikor szakszabóság (első fokon a törvényszékek) elé utalta azokat – a köztársasági mozgalom hatására – megszületett szigorúbb törvény.⁶

A sajtóperek számát csak az 1899-es évig tudjuk követni a statisztikákban, ugyanis az esküdtszék hatáskörét kiterjesztő 1897. évi XXXIII. törvény életbelépése után – ismereteink szerint – nem készült külön adatsor a korábban is esküdtszéki ítéltetés alá tartozó perekéről. A *Statisztikai Évkönyvek* kötetei alapján azonban következtethetünk a királlysértési ügyek alacsony számára: a Csemegi-kódex életbelépésétől, 1880-tól 1899-ig összesen hat személyt ítélték el ilyen jellegű perben. Persze az elítéltek száma önmagában csalóka képet mutathat a perek mennyiségéről, mert – amint azt látni fogjuk – az esküdtszék általában felmentette a vádlottakat. Ezzel szemben elmondható, hogy a hat elítélt személy (1880: 1 fő, 1882: 1 fő, 1895: 4 fő) összesen három év között oszlott meg, és azokban az években, amelyekben a politikai események miatt királlysértési perekkel számolhatnánk (például a 1886-os Jansky-ügy és az 1889-es véderővita) nem találtunk efféle ügyeket a sajtóban.⁷ Emellett a statisztikai adatsor azt is sugallja – és a sajtó szűrőpróbaszerű áttekintése megerősíti –, hogy az említett időszakok közül egyedül az 1894-es és 1895-ös években, az egyházpolitikai törvények és Kossuth Lajos halála kapcsán tanúsított uralkodói magatartás bírálata folytán találunk számottevő királlysértési sajtópert, a másik két időpontban (1880, 1882) elszigetelt esetekkel találkozhatunk.⁸

A következő időpont, amikor ismét képet kaphatunk a királlysértési sajtóügyek számáról, az 1904-es év. Ekkor ugyanis Plósz Sándor igazságügy-miniszter – a korábbi szokástól eltérően, amikor minden egyes ügyről külön jelentett – negyedévenkénti jelentésekben értesítette Tisza István miniszterelnököt a politikai bűncselekményekről.

⁵ A két bűncselekmény jogtörténeti elemzését lásd Barna Attila: *Az állam elleni bűncselekmények szabályozása a 19. századi Magyarországon: különös tekintettel a büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi 5. törvénycikk előzményeire és megalkotására*. Győr, 2015.

⁶ 1913. évi XXXIV. törvénycikk a király megsértéséről és a királlyság intézményének megtámadásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91300034.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D37>. (Legutóbbi megtekintés: 2021. március 24.)

⁷ Ennek okára rávilágít az egyik 1886-os minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve. A Jansky-üggyel kapcsolatban a kormány úgy határozott: politikailag nem célszerű, hogy a sajtóperek megindítása vagy a már elindult eljárások folytatása következtében a sajtó tovább tárgyalja a témát. Lásd az 1886. szeptember 8-i minisztertanácsi jegyzőkönyvet. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. K 27.

⁸ Azt, hogy több királlysértési ügygel számolhatunk e két évben, jól mutatja például, hogy gróf Batthyány Tivadar a királlysértés szigorúbb büntetését szorgalmazta. *Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőház. Napló*. I–XXXIV. Bp., 1892–1896. XXIII. [1895. február 22.] 166.

E változtatás mögött a politikai jellegű – elsősorban a nemzetiségi és a szocialista sajtó elleni – ügyek számának emelkedését sejtethetjük. A beszámolókból kiderül, hogy az előző évből (1903) hét befejezetlen királlysértési ügy maradt, 1904-ben pedig öt új eljárást indítottak. Ebből a 12 esetből hat esküdtszéki tárgyalással fejeződött be (ebből három az előző évből maradt hátra), négy személyt vád alá helyeztek és két ügyben volt folyamatban a vizsgálat.⁹ A jelentésekben említett hat befejezett pert, a korabeli sajtóra és Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának miniszterelnökségi anyagában talált iratokra támaszkodva, az 1903-as év vonatkozásában további nyolc perrel egészíthetjük ki (ezeknek még abban az évben lezajlott az esküdtszéki tárgyalása). Az adataink tehát azt mutatják, hogy valóban megnőtt a királlysértési perek száma 1903-ban és 1904-ben. Vajon mivel magyarázható ez a jelenség? Esetleg az uralkodó iránti lojalitás meggyengülésével?

A mikro- és makroszintű társadalmi interakciókban egyaránt szerepet játszó lojalitást a történettudományi kutatások az elmúlt évtizedben tették vizsgálat tárgyává. A fogalom használatának vonzereje abból fakadt, hogy nemcsak érzelemként azonosíthatjuk a lojalitás jelenségét, hanem társadalmi viselkedésként is kezelhetjük. Ez utóbbi pedig kiszélesítette az elemzések spektrumát, hiszen – ellentétben például az identitással – a részt vevő szereplők többféle döntési lehetőséggel élhetnek (például visszavonhatják lojalitásukat).¹⁰

A különféle lojalítások és identitások párhuzamos társadalmi jelenlétéből következik, hogy e kötődéseket a kutatóknak nehéz feltérképezni. James Connor a lojalitás szociológiai megközelítésű vizsgálata során határozta meg a két fogalom kapcsolatát. Az ausztrál társadalomkutató értelmezése szerint a lojalítások segítik az egyéni vagy kollektív identitások formálódását. Fontos hangsúlyozni – szintén Connor munkája alapján –, hogy a lojalitásnak több rétegével rendelkezhetnek az egyes személyek vagy közösségek, és e lojalítások kompetitív jellegűek, illetve hierarchiába rendeződnek.¹¹ Mindez tehát azt mutatja, hogy a túl komplexnek tűnő – és szerteágazó elméleti szakirodalmat felmutató – identitás helyett a lojalitás elemzésével specifikusabb kötődéseket tárhatunk fel. E fogalmi kereten belül például horizontális (nemzetekhez, felekezetekhez, társadalmi csoportokhoz, közösségekhez kapcsolódó) és vertikális (hierarchikus viszonyokra jellemző, például az uralkodó-alattvaló) jellegű kötődéseket egyaránt tanulmányozhatunk.¹²

Az Osztrák–Magyar Monarchia izgalmas vizsgálódási terepét jelenti a paralel módon jelen lévő, sokrétű lojalításoknak és identitásoknak.¹³ Így például a Magyarországon zajló nemzeti integráció folyamatában kulcsfontosságú tényezőként tűnt fel a lojalitás, hiszen

⁹ MNL OL Miniszterelnökség. K 26. 597. cs. V. 2351/1904. sz. Az igazságügy-miniszter negyedéves jelentései a politikai bűncselekményekről.

¹⁰ Jana Osterkamp – Martin Schulze Wessel: Exploring Loyalty. In: *Exploring Loyalty*. Ed. Jana Osterkamp – Martin Schulze Wessel. Göttingen, 2017. 5–6.

¹¹ James Connor: *The Sociology of Loyalty*. Canberra, 2007. 47–51., 130–133.

¹² Osterkamp–Wessel: *Exploring Loyalty*, 7.

¹³ E bonyolult és sokszínű viszonyrendszerre lásd pl. a magyarországi zsidóság lojalitáshierarchiájának vizsgálatát. Fenyves Katalin: Párhuzamos lojalítások. Császárhűség, magyar nemzeti és zsidó elkötelezettség a magyarországi zsidó nyilvánosságban. In: „A királyhűség jól bevált útján...”. *Rendi és nemzeti kötődések szimbolikus változásai 1867 és 1918 között*. Szerk. Glässer Norbert – Zima András. Szeged, 2016. 133–145. Az egyes személyekre irányuló, a korszakra jellemző lojalitáskövetelmények és identitásproblémák jól kirajzolódnak például Pauler Gyulának a Kossuth Lajos halála kapcsán megfogalmazott dilemmáit olvasva. Cieger András:

a magyar államhoz való hűség elvárásként fogalmazódott meg a nemzetiségi csoportokkal szemben is.¹⁴ A korszakra vonatkozóan a lojalitás kutatásának másik fontos területét a királyhűség aspektusainak feltárása jelenti. A nemzetközi szakirodalom a dinasztikus hűség összetartó erejét helyezte a fókuszba, különböző perspektívákból (például szimbolikus reprezentációkon, nyilvános rítusokon keresztül) szemlélve azt. E munkák rámutatnak arra, hogy a Lajtán túl a dinasztikus lojalitás és a nemzeti érzés nem zárta ki egymást, sőt, az uralkodó iránti hűség a nacionalista versengés részévé is válhatott.¹⁵ Hogyan alakult e két elköteleződés viszonya Magyarországon, ahol Ferenc József személye egy, a nemzet számára vészterhes időszakhoz kapcsolódott?

A nemzeti és – a dinasztikus hűséget is magába foglaló – állampatrióta értékrend konfrontációját tanulmányozta Hanák Péter úttörő munkájában, amely az 1898-as év két eseményét, az áprilisi törvények szentesítésének nemzeti ünnepé emelését és a császári jubileumot állította párhuzamba.¹⁶ E konfliktusos folyamat a vizsgált bő két évre fel erősödött, és a magyar politikai elit (egyes történészek szerint öncsaló és felszínese)¹⁷ királyhűsége, valamint államépítő nacionalizmusa összeütközésbe került, ami például abban nyilvánult meg, hogy az ellenzéki politikusok Ferenc József merev személyiségében látták nemzeti követeléseik megvalósulásának akadályát és ez élesebb megfogalmazásokra készítette őket.¹⁸

Úgy véljük, hogy konkrét eseteken keresztül jól megragadhatók az imént felvázolt lojalitásproblémák: a Ferenc Józseffel szembeni bírálatok és a kritikákra adott reakciók rámutathatnak az uralkodó iránti lojalitás átértelmeződésének vagy időleges megrendülésének okaira. Jelen tanulmányban tehát a következő kérdésekre keressük a választ: Miként reagált a politikai elit a királysértések sorozatára? Mit árulnak el e reakciók az uralkodó iránti lojalitásról a századfordulón?

A lehetséges magyarázatok feltárásához a korszak visszaeső királysértőjének, Kalmár Antalnak azt az ismert perét választottuk ki, amely a *Beksics Gusztáv történet- és közjogírása* című könyve miatt indult ellene. Mielőtt azonban a konkrét ügy elemzéséhez fognánk, szükséges felvázolni, hogy miképpen alakult a királyhűség kérdése a politikai diskurzusban a századfordulón.

A nemzeti identitás és állampolgári lojalitás a dualizmus kori Magyarországon. In: *A királyhűség jól bevált útján*, 93–94.

¹⁴ Lásd pl. e követelmény jelentkezését az állampolgárság korabeli értelmezésével összefüggésben: Crina Capote – Vasile Vese: *Citizenship, Loyalty and National Identity in Austria-Hungary. The Romaninan Case (1848–1918)*. In: *Citizenship in Historical Perspective*. Ed. Steven G. Ellis – Guðmundur Hálfðanarson – Ann Katherine Isaacs. Pisa, 2006. 127–139.

¹⁵ Laurence Cole – Daniel L. Unowsky: Introduction. *Imperial Loyalty and Popular Allegiances in the Late Habsburg Monarchy*. In: *The Limits of Loyalty. Imperial Symbolism, Popular Allegiances, and State Patriotism in the Late Habsburg Monarchy*. Ed. Laurence Cole – Daniel L. Unowsky. New York – Oxford, 2007. 1–10.

¹⁶ Hanák Péter: 1898. A nemzeti és az állampatrióta értékrend frontális ütközése a Monarchiában. In: *uó: A Kert és a Műhely*. Bp., 1988. 112–129.

¹⁷ Gerő András a kiegyezési rendszer legitimitációját hazugnak tekintette, amely a királlyal kapcsolatos megnyilatkozásokban „kétlelkűségre” kényszerítette a politikai elitet (beleértve a függetlenségi ellenzékét is). Gerő András: *Ferenc József a magyarok királya*. Bp., 1988. 136–179.

¹⁸ Ifj. Bertényi Iván: Ferenc József, „a legalkotmányosabb magyar király”. In: *A véreskezű kamasztól Ferenc Jóskaig. I. Ferenc József és a magyarok*. Szerk. Fónagy Zoltán. Bp., 2018. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) 309.

Be lehet-e vonni az uralkodó személyét a politikai vitákba?

A királyhűség problematikája már a kiegyezést követően feltűnt a közvéleményben: 1867-ben a koronázás alkalmával (lásd például hét ellenzéki képviselő, „a cinkotai hetek” kivonulását a fővárosból), majd 1873-ban Ferenc József császári trónra lépésének 25 éves évfordulóján, amikor a szélsőbaloldali képviselők tiltakoztak a Házban a hódoló felirat ellen.¹⁹ E lojalitáskonfliktus az 1890-es években tért vissza erőteljesen: ekkor olyan események tematizálták, mint Kossuth Lajos temetése vagy a Bánffy-kormány – Hanák Péter által vizsgált – 1898-as párhuzamakciója.²⁰ Ráadásul ebben az évtizedben, az egyházpolitikai harcok idején a királyhűség a felekezeti lojalitással is szembekeült. Nem véletlen tehát, hogy a lojalitás definiálására, értelmezésére vonatkozó, jórészt ellenzéki kísérletek is a századfordulótól szaporodtak meg. E tendencia egyik közvetlen okát Ferenc Józsefnek a közös hadsereghez való viszonyulása szolgáltatta.

Az ellenzék és a kormánypárt közötti parlamenti harc, egy békésebb periódus után, 1902 októberében újult ki, amikor a Széll-kormány a hadsereg létszámemeléséről szóló törvényjavaslatot terjesztett a Ház elé. A véderőkérdést és a közös hadsereg intézményét a korszakban végig éles politikai viták övezték. Az 1867. évi XII. törvény 11. §-a az uralkodó számára biztosította a katonai felségjogot, amely a hadsereg vezérletére, vezényletére és belsőszervezetére vonatkozott.²¹ E kérdésekben Ferenc József miniszteri ellenjegyzés nélkül járhatott el, a magyar törvényhozás pedig a véderőről hozott, tízévente megújítandó törvény és az újoncmegajánlás mentén, illetve a delegáción keresztül (hadsereg költségvetésének elfogadása) rendelkezett befolyással a hadsereg ügyeire. A közös hadsereg ezredeiben – az uralkodói akarat értelmében – a vezényleti és a szolgálati nyelv egységesen a német volt.²² Ezzel szemben az ellenzéki politikusok a magyar nyelv és a nemzeti színek használatát követelték a Magyar Királyság területén.

A nemzeti követeléseket az ellenzék közjogilag is megalapozta, amire a kiegyezési törvény szövegének a megváltozott értelmezése adott lehetőséget. Az új szemlélet szerint a kiegyezési törvényt nem kétoldalú szerződésként, hanem olyan törvényként értelmezték, amelyet a magyar országgyűlés módosíthat. Ezzel összefüggésben pedig úgy vélték, hogy a törvényhozás az uralkodóval közösen birtokolja a teljes szuverenitást, amely akár a király rezervált felségjogainak tagadásához is vezethetett.²³

¹⁹ Az ellenzéki felszólalásokat lásd *Az 1872-ik évi szeptember 1-re hirdetett országgyűlés nyomtatványai. Képviselőházi napló. I–XVII.* Szerk. Nagy Iván. Bp., 1872–1875. VIII. [1873. november 22.] 63–72.

²⁰ Hanák Péter: 1898, 112–129.

²¹ 1867. évi XII. törvénycikk. A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról. In: *A hatályos magyar törvények gyűjteménye.* [Magyar törvénytár] I–VI. Szerk. Márkus Dezső. Bp., 1912. I. (1000–1873-ik évi törvénycikkek) 317.

²² A közös hadsereggel kapcsolatos nyelvkérdésről, annak politikai és gyakorlati szerepéről lásd Tamara Scheer: *Figyelmen kívül hagyott kiegyezés? Az Osztrák–Magyar Monarchia dilemmája a közös hadsereg ezrednyelveinek tükrében.* In: *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés.* Szerk. Szarka László. Bp., 2017. 193–205.

²³ Péter László: *Ország és királya a hatvanhetes kiegyezésben.* In: *uő: Az Elbától keletre. Tanulmányok a magyar és kelet-európai történelemből.* Bp., 1998. 222–224.

Ferenc József viszont nem hajlott semmiféle engedményre, mert az egységes hadseregben látta a legfontosabb eszközt a Monarchia fenntartásához. Az uralkodó viszonyulása a véderőkérdéshez több alkalommal konfliktushelyzetet teremtett. Az 1902-es javaslatban foglaltak teljesítését az ellenzék a hadsereggel kapcsolatos nemzeti követelésekhez kötötte, ezért 1903 januárjától ismét obstrukcióba kezdett, amely végül Széll Kálmán miniszterelnök bukásához vezetett.²⁴ Tovább mélyítette a konfliktust az uralkodó 1903. szeptember 16-án, a galíciai Chlopyban kiadott hadparancsa, amelyben elutasította a hadsereget érintő magyar követeléseket. A hadparancs tartalma és formája nemcsak az ellenzékét, hanem a szabadelvű párti képviselőket is felháborította.

1902-től nemcsak a véderőkérdés tette a politikai viták egyik központi fogalmává a lojalitást, hanem a civillista (az udvartartási költségek) felemelésének javaslata is, amit szintén ősszel nyújtott be a Széll-kormány, éppen az uralkodó iránti lojalitásra hivatkozva. E kérdést az ellenzék – ahogyan korábban is – az állandó magyar udvartartás kívánságával kapcsolta össze, amelyről a magyar politikai elit csak gyakorlati szempontokból mondott le, de az elvi lehetőségét fenntartotta.²⁵ Viszont ekkor már egyre hangsúlyosabban követelték az ellenzéki képviselők a magyar udvartartást.²⁶ E magatartás, a szimbolikus kérdések kisajátítása az ellenzéknek a politikai rendszer sajátosságaiból (merek közjogi struktúra, hegemon pártrendszer) fakadó szűk mozgásterével magyarázható.²⁷ E politikai taktika jól tükröződik a *Gotterhalte* (a császári himnusz) kérdése kapcsán is: a függetlenségi honatyák sajtó- és parlamenti botrányt idéztek elő olyan eseteknél, amikor nyilvánosan elhangzott a *Gotterhalte*. Mindezzel a kormány presztízsét igyekeztek csökkenteni, illetve a saját támogatói bázisukat növelni.²⁸

Széll Kálmán az említett botrányok során azt hangsúlyozta, hogy a királyhűség és a hazaszeretet összetartozó érzések.²⁹ A függetlenségi képviselők e nézetben egyetértettek kormánypárti társaikkal, ám az uralkodó iránti lojalitás tartalmát már másképpen látták: a szabadelvű párti politikusok és a kormányzat megnyilvánulásait az olyan problémákat illetően, mint a *Gotterhalte* vagy a fekete-sárga szín használata, a nemzeti érzés elhanyagolásának, túlzott lojalitásnak tüntették fel.³⁰ E tendenciának káros hatást tulajdonítottak, aminek a lényegét Szatmári Mór 1903-ban a következőképpen foglalta össze: „... a köteles királyhűségnek, a köteles dinasztikus hűségnek túlhajtása, a hiperlojalitás betegségének az a nyavalygása, amely itt, a magyar társaséletben uralkodóvá lett és uralkodóvá lett a

²⁴ László Péter: The Army Question in Hungarian Politics 1867–1918. In: uő: *Hungary's Long Nineteenth Century. Constitutional and Democratic Traditions in a European Perspective. Collected Studies*. Leiden–Boston, 2012. 374–379.

²⁵ Cieger András: 1867 szimbolikus világa. A dualista állam önreprezentációja a magyarországi nyilvánosságban. In: uő: *1867 szimbolikus világa. Tanulmányok a kiegyezés koráról*. Bp., 2018. 103.

²⁶ Papp Elek pl. egyértelműen kikötötte, hogy csak akkor járulnak hozzá a civillista felemeléséhez, ha a király állandóan Budán fog lakni. *Képviseleti napló* 1901. IX. [1902. december 4.] 310.

²⁷ Cieger András: Megbocsátás, elhallgatás, együttműködés. Az 1867-es rendszerváltás és a múlt öröksége. In: *1867 szimbolikus világa*, 47.

²⁸ A *Gotterhalte*-ügyről a parlamentben lásd bővebben Nagy Ildikó: Himnusz, Szózat kontra *Gotterhalte*. *Birodalmi és nemzeti szimbólumok az Osztrák–Magyar Monarchia Magyarországon*. *Aetas* (2017) 4. sz. 37–59.

²⁹ *Képviseleti napló* 1901. XIV. [1903. április 17.] 276.

³⁰ Lásd pl. Pichler Győző: *Képviseleti napló* 1901. XIV. [1903. március 31.] 116.; Holló Lajos: uo. [1903. április 20.] 308.

politikában: ez az, ami sokkal inkább zavarja a nemzet és korona közti egészséges, becsületes harmóniát, mint a nemzet önérzetének néha talán nyers megnyilatkozása. Ez a hiperlojalitás az, ami a koronában kifejtheti a hatalmi elfajulás gondolatát, az elbizakodottság érzetét.”³¹ Természetesen ebben a tekintetben sem volt egységes a függetlenségi tábor: főleg a fiatalabb generáció hangoztatott radikális kijelentéseket,³² de részleteiben például Ugron Gábornak és Holló Lajosnak a dinasztjáról alkotott véleménye is eltért egymástól.³³ Ugyanakkor a lojalitásról alkotott elképzelések – a korábbiaktól eltérően – kiegészültek azzal a gondolattal, hogy lehetőséget kell teremteni az uralkodóval szembeni kritikára. Míg Polónyi Géza meghatározásában csak kérdésként merült fel, hogy: „Az-e a lojalitás, [...] hogy szemet hunyjunk a korona hibái előtt?”,³⁴ Holló Lajos már úgy fogalmazott, hogy nem tekinthető „illojalitásnak” ha a király tényeit és politikáját bírálják.³⁵

Noha a házszabályok nem rendelkeztek róla, a parlamentben a királyt sértő kifejezések használata és az uralkodó személyének a tanácskozásba vonása egyaránt elnöki rendreutasítást vonhatott maga után. A probléma áthidalásaképpen a honatyák beszédeikben a személytelenebb korona szóval helyettesítették az uralkodó megnevezését, ám erről éppen 1903-ban Ferdinándy Gejza, neves jogtudós és egyetemi tanár bizonyította be, hogy közjogilag helytelen eljárás.³⁶

A századfordulógig viszonylag ritkán kellett a házelnököknek az uralkodó személyére vonatkozó megjegyzések miatt figyelmeztetni a képviselőket.³⁷ Ekkortól azonban megszorodtak a királyt érintő, erősebb megnyilatkozások, és a függetlenségi ellenzék radikálisabb, fiatalabb tagjainak megszólalásaiban egyre inkább felbukkant az a nézet, hogy Ferenc Józseffel szemben is megengedhető a kritika.³⁸ Az uralkodóval kapcsolatos élesebb kifakadásoknak a legismertebb példája Barabás Béla esete: a függetlenségi politikus a chlopyi hadparancsot követő királyi kézirat felolvasásánál 1903 szeptemberében azt kiabálta be, hogy „Nem hiszünk a királynak!”. A nagy felháborodást kiváltó ügy elsimítésének érdekében a párttársak javaslatára Barabás utólag kijelentette a képviselőházban, hogy eredetileg úgy hangzott a mondat: „Nem hisszük, hogy ez a király szava!”³⁹

Az uralkodóval kapcsolatos ellenzéki attitűd mögött két, egymással összefüggő tényező állt. Egyrészt az ellenzéki politikáláshoz tehát – a már említett szűk keretekből

³¹ *Képviselőházi napló* 1901. XVI. [1903. június 9.] 345–346.

³² Pl. Mezóssy Béla egyértelműen kijelentette, hogy ha úgy alakulnak az ország politikai viszonyai, a nemzet iránti lojalitást kell választani a királyhűséggel szemben. *Képviselőházi napló* 1901. VIII. [1902. november 6.] 246.

³³ Dolmányos István: *A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904)*. Bp., 1963. 238–239.

³⁴ *Képviselőházi napló* 1901. XVII. [1903. június 25.] 12.

³⁵ Uo. XX. [1903. december 18.] 288.

³⁶ Ferdinándy Gejza: *Korona és monarchia. Felolvasás a Magyar Jogászegyletnek 1903. október 17-én tartott ülésén*. Bp., 1903. 5.

³⁷ Lásd pl. Az 1869-dik évi ápril 20-dikára hirdetett országgyűlés nyomtatványai. *Képviselőház. Napló*. I–XXIV. Szerk. Greguss Ágost – Nagy Iván. Pest, 1869–1872. XIV. [1871. február 28.] 35.; Az 1875. évi augusztus hó 28-ára kihirdetett országgyűlés nyomtatványai. *Képviselőház. Napló*. I–XVIII. Szerk. Nagy Iván. Bp., 1876–1878. XII. [1877. október 16.] 291., XIII. [1877. november 6.] 144.

³⁸ Lásd pl. *Képviselőházi napló* 1901. XVI. [1903. június 9.] 343–344, VIII. [1902. október 8.] 5., XII. [1903. február 25.] 152.

³⁹ Uo. XVIII. [1903. szeptember 29.] 166. Az esetről bővebb leírást olvashatunk a politikus visszaemlékezésében: Barabás Béla: *Emlékirataim. 1855–1929*. Arad, 1929. 169–171.

következően – egyfajta botránykereső magatartás is társult. Azt azonban, hogy ez esetben nem csak alkalmi botránykeltésről volt szó, jól érzékelteti, hogy 1904 júliusában a párt egyik értekezletén külön pontként merült fel, hogy bevonják-e a király személyét a parlamenti vitákba. Bár határozatot végül nem hoztak az ügyben, a többség az uralkodó bírálatának lehetősége mellett állt ki.⁴⁰ E pártértekezlet tartalmának – minden bizonnyal tudatos – nyilvánosságra hozása azt mutatja, hogy az ellenzéki taktika a hatalom elbizonytalanítására irányulhatott. Ezt a törekvést kiválóan szemlélteti a szintén királlysértésért perbe fogott, *A Hohenzollernnek magyar politikája* című röpirat esete is. A Gedeon álnév alatt, Jékey Károly által írt mű tartalmát egyes függetlenségi lapok magukévá tették és olyan botrányt építettek fel belőle, ami az udvari körökben is bizonytalanságot keltett.⁴¹ Mind ezt elősegítette, hogy a Bánffy-kormányzat elleni obstrukcióból az ellenzék megerősödve és jelentős népszerűségi tőkével került ki. Emellett az 1901-es választásokat követően új generációval bővült a Függetlenségi Párt.⁴² E fiatal képviselők sokkal fogékonyabbnak bizonyultak a botránypolitizálásra, s így a királlysértő megnyilvánulásokra is. Az ellenzéki retorika hatásának egy érdekes lenyomatát olvashatjuk Kovács [Kreuzkopf] András, magát a politika világában laikus szemlélődőként bemutató szerző röpiratában. Kovács az ellenzék dinasztiaellenes hangulatkeltésének ismertetése során, a Hohenzollern-esetről a következőt állapítja meg: „Jellemző az uralkodó korszellemre, hogy abban az időben mily könnyen talált hitre némely, a dinasztia ellen izgató eszme a magyar nép köreiben is.”⁴³

Másrészt, az ellenzék szemében a kormányválságok és a király felségjogát érintő katonai kérdések következtében az uralkodó politikai szerepvállalása látványosabbá vált, főleg a chlopyi hadparancs után, és így jogosultabbnak érezte annak bírálatát. Arról, hogy Ferenc József miképpen gyakorolta uralkodói jogköreit, megoszlanak a tudományos vélekedések. Egy alkotmánytörténeti elemzés egyszerre vélte visszafogottnak és aktívnak, kiemelve például – az európai mintáktól eltérő – megerősített hadügyi jogkörét. Szintén tevőleges szerephez jutott az uralkodó az előszentesítési joga révén, amely a nagyfokú konszenzuskényszer folytán korlátozta a kormányok mozgásterét.⁴⁴ Témánk szempontjából azonban sokkal érdekesebb Ferenc József politikai működésének nyilvános percepciója. Miután például az uralkodó 1903-ban egy udvari bálon tüntetőleg mellőzte Apponyi Albert társaságát a véderőjavaslat ellen tiltakozó parlamenti küldöttségek fogadása miatt, Holló Lajos interpellációjában a király „pártok felettségét” kérte számon. E felszólalásban a képviselő egyszerre hibáztatta a kormányt az esetért, ugyanakkor elvárta az uralkodótól, hogy ne térjen le az alkotmányos útról.⁴⁵

Tagadhatatlan azonban, hogy az uralkodó nem állta útját a nemzetépítésnek, ez pedig fokozta a magyarok elvárásait a „nemzeti királlyal” szemben.⁴⁶ Mindez pedig két – egyéb-

⁴⁰ Az *Ujság* 1904. július 2. 4.

⁴¹ Az ügyről bővebben lásd Ifj. Bertényi Iván: Hohenzollern Attila. In: *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László tiszteletére*. Szerk. Ablonczy Balázs et al. Bp., 2002. 295–310.

⁴² Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora*. I–II. Bp., 1934. II. 7.

⁴³ Kovács [Kreuzkopf] András: *Politika és királyhűség. Egy laikus elmélkedései a helyzetről*. Bp., 1907. 37.

⁴⁴ Szente: *Kormányzás a dualizmus korában*, 221–242.

⁴⁵ *Képviselőházi napló* 1901. XVI. [1903. május 22.] 117.

⁴⁶ Ifj. Bertényi: Ferenc József, 208.

iránt ellentétes – következménnyel járt: Ferenc József további „nacionalizálásával”⁴⁷ és egyfajta csalódottsággal az uralkodónak egyes nemzeti kérdésekben tanúsított merevsége miatt. E kiábrándultságot kifejező ellenzéki megnyilvánulások egyúttal a lojalitás kölcsönösségen alapuló jellegére is utaltak, ahogyan az Pap Zoltán függetlenségi képviselőnek a chlopyi hadparanccsal és a katonai követelésekkel foglalkozó röpiratában is olvasható: „A mi királyunknak meg kell tartania irántunk való szeretetét, mert sehol uralkodó a világon olyan biztonságban nincs, mint a mi királyunk hú magyarjai között.”⁴⁸

Látható tehát, hogy Ferenc József politikai és alkotmányos szerepfelfogása ütközött a nyilvános elvárásokkal. Ennek eredményeképp – kiegészülve az ismertetett politikai taktikával – az ellenzéknek a lojalitásról alkotott képe átférfogódott, kibővült a kritika igényével, lényegében egy időben a királysértések sorozatával.

A vádlott és a könyv

Kalmár Antallal a történettudomány eddig csak az 1910-es évek köztársasági mozgalmában betöltött szerepe folytán foglalkozott, noha ismertségét a politikai életben nem annak köszönhette.⁴⁹ A későbbi tevékenységével ellentétben a századfordulón még nem – legalábbis nyíltan nem – hirdette köztársasági meggyőződését, sőt munkái tanúsága szerint egyértelműen monarchikus államformában gondolkodott.⁵⁰

Kalmár Antal (1857–1920) a jogi végzettség megszerzése után szülővárosában, Zentán árvaszéki ülnökként működött az 1890-es évek elejéig. Később ügyvédként tevékenykedett Bácsstopolyán és Szabadkán, de sikkasztás miatt 1901-ben eltiltották e foglalkozás gyakorlásától. A sikkasztási ügy és további háromrendbeli csalás következtében egy év börtönre, esetenként 50-50 forint pénzbüntetésre és 5 év hivatalvesztésre ítélte a bíróság.⁵¹ A fordulatot Kalmár életében – az egyik kortárs életrajzírója szerint – a Beksics-féle könyv megjelenése jelentette: „A tudományos doktrinerségre való hajlama ellenállhatatlanul vonzotta az irodalom felé és egy négyszáz oldalas közjogi munkával egy csapásra szerzett magának hírnevet.”⁵² Az újonnan jött ismertséget kihasználva 1903-tól publicisztika-

⁴⁷ Cieger: 1867 szimbolikus világa, 107.

⁴⁸ Pap Zoltán: *A magyar vezényszó és a király hadiparancsa*. Bp., 1903. 33–34.

⁴⁹ A köztársasági mozgalomban betöltött szerepéről lásd Bónis György: *Nagy György és az 1914 előtti magyar köztársasági mozgalom*. Bp., 1962. 67., 93., 95., 100–103.

⁵⁰ Lásd pl. Kalmár Antal *Új dualizmus* című munkáját (Bp., 1909.). A *Népszava* például így jellemezte Kalmárt 1903-ban: „Dr. Kalmár korántsem forradalmár, nem szocialista, sőt még csak nem is republikánus s nem akarja fölforgatni a trónt...” *Népszava* 1903. június 23. 5.

⁵¹ Kalmár Antal életrajzát lásd *Magyar Életrajzi Lexikon*. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07292.htm>. (Legutóbbi megtekintés: 2019. január 15.) Az életrajz szerint Kalmár helyettes polgármester is volt Zentán, ám erre vonatkozóan sem a tiszti címtárakban, sem pedig Tari László áttekintő jellegű írásában nem találtunk adatot. Tari László: *Zenta előjárói, polgármesterei és elnökei. Dobos János emlékének*. Zenta, 2001. Az ügyvédségtől való eltiltásról és a sikkasztási ügyről lásd *Igazságügyi Közlöny* 10 (1901) 427., *Budapesti Napló* 1900. október 24. 10.

⁵² *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye*. I–II. Szerk. Dr. Borovszky Samu. Bp., 1909. II. 513.

kával kezdett el foglalkozni, de nem tért le a jól bejáratott útról: még abban az évben mindjárt két másik királysértési per is indult ellene.⁵³

Kalmár Antal Beksics Gusztáv szabadelvű párti politikus és újságíró két munkáját, a Szilágyi Sándor által szerkesztett tízkötetes történeti összefoglaló számára írt *I. Ferenc József és kora* című fejezetét, valamint *A dualismus* című könyvét (1892) tette részletes kritika tárgyává. A könyv lényegében három nagyobb tematikus egységből áll: Ferenc József történeti és közjogi jellemrajzából, történeti elemzésekből (például Teleki László haláláról), illetve a királyi felségjogok – azon belül elsősorban a katonai felségjogok és az 1867. évi XII. törvénycikk közjogi vizsgálatából. Ezek közül az ügyészség figyelmét az első rész fejtegetései keltették fel.

Kalmár könyvében az uralkodóra vonatkozó negatív megjegyzések egyaránt érintették annak 1867 előtti és utáni magatartását. A szerző Ferenc József kiegyezés előtti uralkodását elbizakodottnak, gyakran gőgösnek festett le: neveltetését és „önkényuralmi imperializmusát” tette felelőssé a megtorlásokért és a neoabszolutizmus korszakáért.⁵⁴ E jellemrajzból az egyik kifogásolt rész így hangzott:

„Mert rózsás arccal vérben gázolni, annyi magyar nemzetség címerébe a bitófát beállítani, Nagy-Magyarországot fekete gyászba borítani, ifjú lélekkel egy szabad nemzet ezeréves történelmi jogát idegen fegyverek segítségével eltiporni, az országot bilincsekbe verni, férfitúri lélekkel abban meg is tartani, s majdnem húsz esztendeig vaspálczával kormányozni ilyen kötelességérzetet sem az etika, sem a világtörténelem nem ismer. Ha ez kötelességérzet: akkor Sulla is, meg Nero is csak kötelességüket teljesítették, előbbi az elfajult római köztársaság, utóbbi a zsarnoki cézárizmus fenntartását tekintvén kötelességének.”⁵⁵

Az uralkodó ezen jellemvonásait az 1849 és 1867 közötti külpolitikai eseményeken keresztül részletesen szemlélte. A múltba visszatekintve a Habsburg-dinasztia egészére is kitért: a „szörnyű dinasztia” valamennyi tagját született abszolutistának és esküszegőnek nevezte.⁵⁶

Kalmár mindezzel azt a retorikát és műltszemléletet támadta, amely a kormánypárt politikai beszédmódjában és a hivatalos fórumokon is megjelent. 1867 után a múlthoz való viszonyt részben a hallgatás, részben pedig Ferenc József szerepének tudatos átformálása jellemezte.⁵⁷ Kalmár fellépett e narratívával szemben: bírálta például, hogy Beksics az 1849 utáni időszakért Ferenc József helyett a bécsi kormányzatot vont felelősségre. A „jó király–rossz tanácsadók” toposz már az 1830-as években, a liberális ellenzék elleni politikai perekben, illetve 1849 elején is felbukkant az uralkodót érintő megnyilatkozásokban. 1867-től kezdve a toposz olyan kulcselemévé vált a neoabszolutizmusról szóló

⁵³ A *Független Magyarországnak Királyi esküszegés?* címmel megjelent cikke miatti ügyének tárgyalása 1904. március 22-én a budapesti esküdtbíróóság előtt, a *Szeged és Vidékében Katonák* című, a chlopyi hadparancshoz köthető írása miatti perének tárgyalása 1904. február 13-án a szegedi esküdtszék előtt zajlott.

⁵⁴ Kalmár Antal: *Beksics Gusztáv történet- és közjogírása: kritikai tanulmányok*. Zenta, 1902. 3., 8.

⁵⁵ Uo. 11.

⁵⁶ Uo. 9–45.

⁵⁷ Cieger: *Megbocsátás, elhallgatás*, 35–39.

narratívának, ami a tankönyvekben is visszaköszönt.⁵⁸ Kalmár történeti elemzése főbb elemeiben nem tért el a függetlenségi történelemszemlélettől, ám – ahogyan azt a fenti idézet is érzékelteti – a stílusa és hangneme mégis kivételessé tette.⁵⁹

Kalmár Ferenc József kiegyezés utáni uralkodásának jellemzésénél ugyancsak a hivatalos diskurzussal került szembe, amikor a királyt mint a „legalkotmányosabb” uralkodót kritizálta. Azt állította ugyanis, hogy Ferenc József nem jelleméből fakadóan, hanem a magyar alkotmányos intézményeknek és garanciáknak (mint például a sajtószabadság) köszönhetően uralkodik alkotmányosan, illetve, ha nyíltan nem is sérti meg az alkotmányt, passzivitásával mégis megteszi azt. Ezt az állítást többek között a Bánffy-kormány alatti költségvetési exlex-állapottal támasztotta alá, melynek során Ferenc József passzívan viselkedett. A király törvényhozói hatalmát is érintette, és megállapította, hogy a nemzet törvénykezdeményezési joga közjogi hátrányt szenved a felségjogokkal szemben: „... mint-ha a király is akarná, amit a nemzet akar, pedig megfordítva van: mindig a nemzet is akarja, amit a király akar, s innen származik a királyi alkotmányosságának nagy látszata.”⁶⁰ Ferenc József aktuális politikai működésére vonatkozó állításai később – a királysértés mellett – a büntető törvénykönyv (= btk.) 173. §-a alá tartozó, a király személyének sérthetetlen- sége elleni igazgatás vádját is maguk után vonták.

Lényegében Ferenc József politikai működésének elemzéséből következett Kalmár számára is az a nézet, hogy az uralkodó személyét be lehet vonni a politikai vitákba. Úgy vélekedett, hogy Ferenc József ugyan nem végez kormányzati tevékenységet, de meg tud akadályozni törvényhozási és kormányzati cselekvéseket (lásd például a hadsereggel kapcsolatos nemzeti követeléseket), így jogosan lehetne kritika alá vonni.⁶¹ Véleményét a kérdéstről 1903 márciusában a *Szeged és Vidéke* egyik vezércikkében fejtette ki részletesebben, és megállapította, hogy a törvényből csak a király szóbeli és fizikai bántalmazásának tilalma következik, ezért a jogos kritika megengedhető vele szemben, sértő szándék nélkül.⁶²

Az uralkodó alkotmányos állásával kapcsolatos gondolatmenete másodízben is az esküdszék elé juttatta Kalmárt: 1903 májusában, a *Független Magyarország* Királyi esküszegés? című vezércikkében azt a kérdést vetette fel, hogy az uralkodó megszegte-e az esküjét azzal, hogy az 1867. évi XII. törvényben meghatározott paritás nem érvényesül a magyar és a német nyelv tekintetében a hadseregben, vagyis nincs végrehajtva a törvény. A kifogásolt közlemény pedig a következőképpen zárult: „Az országgyűlésen annak mondogatják [ti. esküszegésnek – M. R.], egy nagy országos párt kórusban zengi, – és el fog jönni az idő (amint eljött a többi Habsburgoknál is), hogy ez az esküszegés hiteles törvénymagyarázat alakjában közjogilag is konstatálva lesz.”⁶³

⁵⁸ Fónagy: Ferenc József és a kortárs magyar közvélemény. In: *A véreskezű kamasztól*, 25., 37.

⁵⁹ Kalmár munkájáról a korabeli történeti narratívák összefüggésében lásd bővebben Tarafás Imre: *Rivalizáló történeti narratívák az Osztrák-Magyar Monarchiában. Történelemszemlélet és politika (1867-1914)*. Bp., 2019. [Doktori értekezés] 69–73.

⁶⁰ Kalmár: *Bekics Gusztáv*, 67.

⁶¹ Uo. 75.

⁶² *Szeged és Vidéke* 1903. március 1. 1–2.

⁶³ *Független Magyarország* 1903. május. 15. 1–2.

Ferenc József politikai szerepére vonatkozó kritikát fogalmazott meg az 1903–1904-ben királlysértés vétségével perbe fogott többi közlemény is. Ám e hírlapi cikkek inkább azt a képet vitatták, miszerint az uralkodó „nemzeti király” lenne, vagyis Ferenc József magatartásából a magyarok felé tett szimbolikus gesztusokat hiányolták.⁶⁴ Ez a tendencia nemcsak az országos lapokban tűnt fel, hanem helyi sajtóorgánumokban is: például a kolozsvári *Újságban*, az egyébként biztosítási titkárként dolgozó Éber Jenő cikkében, amely az uralkodó részvételét hiányolta a kolozsvári Mátyás-szobor felavatásán.⁶⁵ Ehhez hasonló nézeteket Kalmár művében is találunk: például úgy látta, hogy – utalva a magyar udvartartás hiányára – a király számára az ország csak „kirándulóhely”. Kalmár könyve azonban nem ezekkel a szimbolikus jellegű követelésekkel keltette fel az ügyészség és a sajtó figyelmét, hanem a Ferenc József történeti és alkotmányos szerepével foglalkozó részekkel.

Ügyészi „túl buzgóság”?

Ahogy azt a bevezetésben idézett *Népszava*-cikk is mutatja, az ellenzéki újságok az ügyészek túlzott „szorgalmával” és lojalitásával hozták összefüggésbe a királlysértési perek számának emelkedését.⁶⁶ Az ügyészség mint vádhatóság hibáztatása kézenfekvőnek tűnik, főleg a bírósági tárgyalótermet a századfordulón már gyakran látogató szocialista újságírók részéről. Viszont az ügyészség szerepének egyedül a *Pesti Napló* szentelt külön egy terjedelmesebb írást. A cikk szerzője hibásnak vélte az ügyészség eljárását a királlysértési ügyekben, mert a – szerinte – egyébként modern szemléletű és pozitív megítélésű szervezet ok nélkül keres politikai bűnöket, és enged a politikai nyomásnak, amivel veszélyezteteti a jó hírnevét.⁶⁷

A fennmaradt levéltári iratanyag azonban arról tanúskodik, hogy sokkal inkább a kormányzat intencióján múlt, hogy milyen közlemények miatt és hány királlysértési sajtóper indult a vizsgált bő két évben. Ez egy általánosan kimutatható folyamattal magyarázható: a századfordulótól vált egyre gyakoribbá, hogy az igazságügy-miniszter élt a törvényben (1871. évi XXXIII. tc.) biztosított jogával, amely szerint utasíthatja az ügyészeket egyes konkrét ügyekben.⁶⁸ Ám az általunk vizsgált időszakban a királlysértési perek kapcsán még nem bontakozott ki érdemi vita az ügyészség és a politika viszonyáról. E kérdéskör csak az 1905–1906-os válság nyomán vált a politikai és a jogi diskurzus központi témájává.⁶⁹

⁶⁴ Lásd pl. Thury Zoltán: Magyar kincsek Bécsben. *Új Század* 1902. december 3. 1.; Purjesz Lajos: Az új szobor. *Független Magyarország* 1903. január 8. 1–2.

⁶⁵ A cikkről Ady Endre is írt véleményt a *Nagyvárad* *Napló*ban, amely miatt szintén eljárást indítottak. Ady Endre: Királlysértés egy hírlapi cikkben. (*Nagyvárad* *Napló* 1903. január 8.). In: *Ady Endre összes prózai műve*. I–XI. Kiad. Vezér Erzsébet. Bp., 1955–1982. IV. <http://mek.niif.hu/00500/00583/html/ady33.htm#k4>. (Legutóbbi megtekintés: 2019. március 14.)

⁶⁶ A *Népszava* a „reakció jelét” és a sajtószabadság megsértését látta az ügyészség királlysértésekkel kapcsolatos eljárásában. Lásd pl. *Népszava* 1902. október 23. 4.; 1903. június 30. 3.

⁶⁷ *Pesti Napló* 1903. június 25. 8.

⁶⁸ Nánási László: *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*. Bp., 2011. 136–140.

⁶⁹ Lásd pl. Vargha Ferenc: *Ügyészség és politika*. Bp., 1907.

Az *Új Század* és a *Független Magyarország* lapok elleni királlysértési ügyekben az eljárás megindítására az igazságügy-miniszter – a miniszterelnök jóváhagyását követően – utasította az illetékes főügyészséget vagy ügyészséget.⁷⁰ Természetesen az ügyészi „túlbuzgóságnak” is akadtak kirívó esetei, de a végső döntés általában a kormány kezében volt.⁷¹ Kalmár Antal vizsgált esete viszont kissé eltért az előbb említett általános sémától, ugyanis Plósz Sándor igazságügy-miniszter – Széll Kálmán véleményezése nélkül, Geguss Gusztáv főügyész-helyettes javaslatára – 1902. október 18-án, az ügyészi jelentéssel egy napon, hozzájárult a könyv elkobzásához és a nyomozás elrendeléséhez.⁷² A sürgősen meghozott döntést azzal magyarázhatjuk, hogy Kalmár kritikája mind formátumában, mind tartalmában és stílusában eltért a korábbi királlysértő közleményektől. „A kötetet bármelyikünk abban a meggyőződésben veszi kézbe, hogy kizárólag történeti és közjogi tanulmánnyal lesz dolga. Megdöbbenéssel győződünk meg azonban csakhamar arról, hogy [...] az író közvetlenül hárít minden felelősséget a kormányzat tényeiért ő Felsége legmagasabb személyére, [...] olyan modorban bírál és ítél, amely nem fér meg a király iránti köteles tisztelettel” –jellemezte Geguss a könyvet. A gyors fellépés után azonban hamar elakadt Kalmár ügye.

Mukits Simon függetlenségi képviselő 1903. február 18-án interpellációt intézett Plósz Sándor miniszterhez, amelyben az ügyészség késlekedését kérte számon a vádemelési vagy megszüntetési indítványt illetően. A politikus, aki egyébként törvénysértőnek tartotta a könyv példányainak lefoglalását, azt állította, hogy a közjogi munkát a jogászok és neves politikusok elismeréssel fogadták, és valójában az ügyészség és az igazságügy-miniszter is „megbánta” már a vizsgálat megindítását.⁷³ Plósz válaszában kijelentette, hogy intézkedett a vádirat ügyében. A késedelmet a következőkkel magyarázta: „... több oldalról felhozott, hogy a munka lényegileg tudományos jellegű, történeti bírálatot tartalmaz, tehát megengedett tartalmú. Ezért szükségesnek láttam, hogy ne csak az ügyészség vizsgálja meg ezt a munkát, hanem a főügyészség is meghallgattassék és magam elé is kívántam.”⁷⁴ Az interpelláció és az arra adott miniszteri válasz megértéséhez szükséges áttekintenünk, hogy miképpen vélekedtek a könyv tudományos jellegéről a sajtóban, hogyan fogadták az uralkodót érintő történeti és közjogi kritikát?

A kormánypárti, félhivatalos és Beksics Gusztáv főszerkesztése alatt működő *Magyar Nemzet* „helyiérdekű közjogi könyvnek” ítélte a munkát, amit nem érdemes kritikai szem-

⁷⁰ Az ügyeket lásd MNL OL K26. 1903-V-281. 570. cs., 1903-V-3660. 570. cs., 1904-V-1618. 597. cs.

⁷¹ A nagyváradi ügyész a miniszternek tett előzetes bejelentés nélkül indított eljárást a *Nagyváradi Napló* ellen, mert az újság részletet közölt a *Kolozsvári Újság* egyik királlysértésért perbe fogott cikkéből. MNL OL K 26 1904-V-1618. 597. cs. Plósz Sándor jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek. 1903. január 26.

⁷² Plósz Sándor már csak utólag jelentette a miniszterelnöknek, hogy utasítására az ügyészség megkezdte a vizsgálatot a könyv ügyében. MNL OL K 26 1903-V-3660. 570. cs. Plósz Sándor átirata Széll Kálmán miniszterelnöknek. 1902. október 18.

⁷³ *Képviselőházi napló* 1901. XII. [1903. február 18.] 242. A *Szeged és Vidéke* szerint Kalmár 1903 januárjában egy kérvényt nyújtott be az ügyészséghez azzal a kéréssel, hogy döntsenek a vádemelésről. Erről más, általunk áttekintett hírlap nem számolt be. *Szeged és Vidéke* 1903. január 9. 4.

⁷⁴ *Képviselőházi napló* 1901. XII. [1903. február 28.] 242–243.

pontból megközelíteni.⁷⁵ A mű tudományosságának vitatásával a lap igyekezett az ügynek olyan színezetet adni, hogy Kalmár csak a szenzációért írta a könyvet, bírálatait nem lehet komolyan venni. Erre utal az, hogy nem sokkal később Kalmár büntetett előéletéről számolt be. A függetlenségi sajtó nyilatkozatait óvatosság jellemezte, sőt – még a könyv lefoglalásának híre előtt – az *Egyetértés* mulatságosnak vélte Kalmár Beksics Gusztávval szembeni kritikáját, és gúnyosan „zentai új közjogi bibliának” nevezte a könyvet.⁷⁶ A *Budapest* és a *Magyarország* ugyan megemlégették Kalmár „erős kritikai elméjét”, de inkább Beksics Gusztávot és nézeteit támadták, s ezáltal a kormánypárton kívántak ütni.⁷⁷ Ugyanakkor a *Magyarország* felhívta a figyelmet arra is, hogy Kalmár munkájának felfogása hasonló Beöthy Ákos történetsszemléletéhez, és a hangneme nem különbözik a parlamentben elhangzó véleményektől.⁷⁸ Jól illusztrálja a függetlenségi ellenzék fentebb ismertetett taktikáját, hogy mindkét lap az elkobzás hírére követően foglalkozott a könyvvel, illetve előre bejelentették: a Függetlenségi Párt interpellációra készül az ügyben.⁷⁹

Kalmár művéről – már a lefoglalása után – a *Jogállam* című jogtudományi folyóirat közölt egy recenziót. A k. g. aláírást használó szerző „publicisztikai jellegű” írásként mutatta be a munkát, amely – Kalmár nagy tudása és közjogi ismeretei ellenére – pártpolitikai elfogultságából és ellentmondásaiból fakadóan nem számíthat tudományos elismerésre, és a nagy érdeklődést is csak a perével járó politikai botránynak köszönheti.⁸⁰ A könyv tudományos jellegét tehát nemcsak a sajtó egy része, hanem egy szakmai fórum is megkérdőjelezte. Ettől függetlenül nem tartjuk kizártnak, hogy a miniszter valóban alaposabban szeretne volna áttekinteni a könyvet, ám az eltelt idő hossza azt sugallja, hogy a vádemelés halogatása mögött más okot kell keresnünk.

Mivel Kalmár ügyében a vizsgálat megindulása után keletkezett iratoknak nem akadunk a nyomára, ezért a többi királysértési sajtóper anyagából kiindulva azt feltételezhetjük, hogy a miniszterek, látva Kalmár könyvének a sajtóvisszhangját és a kiújult parlamenti küzdelmet, elbizonytalanodhattak a per folytatásában. Több szempontból is tanulságosnak tűnik például egy korábbi eset, amikor maga Ferenc József kifogásolta a *Független Magyarország* két cikkét. 1902 augusztusában a függetlenségi lap a gazdasági kiegyezés megújításáról folyó tárgyalás kimenetelét fejtegető írásába az uralkodó személyét is bevonta.⁸¹ A *Magyar Nemzet* másnap illojalitással vádolta meg a lapot, illetve arra emlékeztette, hogy a megállapodás eredményéért kizárólag Széll Kálmán és miniszter-

⁷⁵ *Magyar Nemzet* 1902. október 14. 13. A néppárti *Alkotmány* hasonlóképpen jellemezte: az írás tárgyilagos és tudományos szeretne lenni, de táblabírói látásmóddal, „a zentai városházának ablakából nézi a világot”. *Alkotmány* 1902. október 11. 3. Beksics először cikksorozatban, majd egy könyvben válaszolt Kalmár felvetéseire. A Beksics Gusztávval foglalkozó szakirodalom csak említésszerűen érinti a Kalmár-ügyet. Pikéthly Károly: *Beksics Gusztáv a szabadelvű magyar nemzeti gondolat publicistája*. Kolozsvár, 1944. 6–7., Müller Rolf: *Beksics Gusztáv pályája és gondolkodása*. Debrecen, 2007. [PhD-disszertáció] 174–175. Beksics válasza Kalmár könyvére: Beksics Gusztáv: *Közjogunk és nemzeti törekvésünk*. Bp., 1903.

⁷⁶ *Egyetértés* 1902. október 11. 4.

⁷⁷ *Budapest* 1902. október 20. 3.; *Magyarország* 1902. november 9. 12.

⁷⁸ *Magyarország* 1902. november 9. 12.

⁷⁹ *Budapest* 1902. október 22. 3.; *Magyarország* 1902. november 9. 12.

⁸⁰ *Jogállam* 1 (1902) 838–842.

⁸¹ *Független Magyarország* 1902. augusztus 7. 1.

társai lesznek felelősek.⁸² A *Független Magyarország* erre egy keményebb hangvételű válaszal állt elő, amelyben a királyt a magyar önállóság és állami méltóság ellenzőjének nevezte, és azt állította, hogy az uralkodó az „összmonarchiáért” lelkesül valójában. Emellett kifejtette, hogy az alkotmányos formák csak leplezik az uralkodó abszolutizmusát, és például a miniszterek felelősségét csak „humbugnak” nevezte.⁸³

Az uralkodó a lapszemléje során jelezte e két cikk problémás tartalmát és hiányolta az ügyészség közbelépését. Ebben az esetben végül az igazságügy-miniszter, a koronaügyész véleményét is kikérve és számos szempontot (az esküdtek befolyásolhatóságát, a politikai izgalmak felerősödését, és azt a veszélyt, hogy az uralkodó személyét a védő bevonhatja a tárgyalásba) szem előtt tartva, inkább a per mellőzését javasolta Széll Kálmán miniszterelnöknek, aki ezt el is fogadta. Plósz a következőképpen fogalmazta meg a perrel szembeni ellenérzését: „Megfontolandónak tartom továbbá, vajon a korona sérelme miatt oly sajtóperekben szorgalmaztassék-e törvényes megtorlás és elégtétel, melyek szoros összefüggésben állanak a nyilvános politikai élet és a parlamenti küzdelmek napirenden levő tárgyaival? Nem visznek-e ilyen perek még több izgató elemet a várható politikai küzdelmekbe?”⁸⁴ Úgy véljük, hogy Kalmár ügyében e megfontolások hatványozottan érvényesültek a megváltozott politikai helyzetnek köszönhetően, és a fokozott aggodalmak okozták az igazságügy-miniszter hezitálását a per folytatását illetően. Ugyanakkor a politikai presztízsvesztés elkerülése és az uralkodó iránti lojalitás miatt a Széll-kormány számára már károsabbnak látszott egy megindított ügy megszüntetése 1903 elején, mint az előző év augusztusában, amikor még erősebb pozíciókkal rendelkezett. Ez a gondolatmenet tűnik fel a Kalmáréval párhuzamosan indított, Bernát Ottónak, a *Független Magyarország* újságírójának ügyében is, amikor hasonló indokok és a király elleni gyakoribb támadások következtében döntöttek az eljárás folytatása mellett.⁸⁵ Végül 1903 márciusában az ügyészség Kalmárt királysértéssel (btk. 140. §), a királyi ház tagjainak megsértésével (btk. 141. §) és a király személyének sérthetlensége elleni izgatással (btk. 173. §) vádolta meg.

Az esküdtszék előtt

A kormány konfliktuskezelése azonban nem hozta meg a várt eredményt, sőt inkább az aggodalmakat igazolta vissza. Az 1903 júniusában tartott, három napos bírósági tárgyalás az éppen zajló kormányválság közepette mérsékeltebb sajtóvisszhangot kapott, de a lapok többsége így is részletesen beszámolt róla.⁸⁶ A *Magyarország* tudósításában kiemelte a per

⁸² *Magyar Nemzet* 1902. augusztus 8. 3.

⁸³ *Független Magyarország* 1902. augusztus 8. 2.

⁸⁴ MNL OL K26. 1904-V-1618. 597. cs. Plósz Sándor jelentése Széll Kálmán miniszterelnöknek. 1902. augusztus 27.

⁸⁵ Uo. 1902. november 5.

⁸⁶ A kormányválságról bővebben lásd Soós László: Khuen-Héderváry Károly kormányalakítása és a politikai válság felszámolására tett kísérlete első lemondásáig (1903. június 27. – 1903. augusztus 10.). *Századok* 145 (2011) 603–621.

aktualitását: az esküdtszék nemzeti igazságokról ítélik majd, éppen akkor, amikor a politikai válságot „a király és a nemzet között támadt kontroverziák támasztották”.⁸⁷

Kalmár könyvének ügyét nemcsak mondanivalójának aktualitása okán tárgyalta a sajtó, hanem a közéletben uralkodó, gyakran túlzottan lojális hangnem elleni fellépése következtében is. Érdemes idézni *A Hét* című folyóirat erre vonatkozó találó gondolatát: „Könyvben felséget sérteni igen könnyű, minden felségsértés nélkül. Mert könyvben nagyon általános a felség hízelgés, az események kiforgatása, a léha és üres bókolás és dicsőítés, melyre a felségnek kevesebb szüksége van, mint a szerzőnek. Az ilyen könyvekkel szemben már felségsértők azok is, akik objektív szárazsággal regisztrálják a tényeket. Hát még a Kalmár Antal könyve, mely a hízelgés és szépítés módszerével polemizál!”⁸⁸ Kalmár a tárgyaláson maga is úgy nyilatkozott, hogy nem az igazság kimondása a királysértés, hanem a „gyáva hízelkedés”.⁸⁹ Hasonló szemlélet jelent meg a perrel összefüggésben az *Egyetértés*-ben: „Azonban éppen a modern ember királyhűsége nem jelenti a közép-kor bigott, ostoba és szolgálai feudalizmusának a továbbtenyésztését. Azzal becsüljük meg a királyt, ha embernek tekintjük, akinek a cselekedeteit megilleti a kritika.”⁹⁰ Lényegében ugyanezt a véleményt fogalmazta meg a – Kalmár egyik írása miatt később szintén perbe fogott – függetlenségi *Szeged és Vidéke*. A cikk szerzője szerint kétféle királyhűség különböztethető meg: az a lojalitás, amely uralkodó iránt tisztelettel és bátran feltárja a problémákat, valamint a magyar társadalomban divatos „hiperlojalitás”, amely szolgálai meghunyászkodást jelent.⁹¹ E szövegekben elsősorban az ügyesség jelent meg a túlzott lojalitás megtestesítőjeként, ám jól láthatóan az egész társadalomra vonatkoztatták ezt a kifejezést.

A tárgyaláson, amely a tudósítások szerint nagy közönséget vonzott, Geguss Gusztáv a vádat, Visonta Soma függetlenségi politikus pedig a védelmet képviselte. Az 1903-as és 1904-es királysértési perek zöménél szintén ellenzéki képviselő (Eötvös Károly, Lengyel Zoltán, Barabás Béla, Nessi Pál) volt a védőügyvéd. A nyilvánosság jelentőségét felismerő ellenzéki politikusok számára e szerep nagy előnnyel járhatott, ugyanis a szabadságjogok védelmezőiként tüntethették fel magukat, amellyel népszerűsége tehetek szert. A tárgyalóterem a parlamenti konfliktusok folytatásának is teret engedett: Kalmár másik perében például Lengyel Zoltánt kellett rendreutasítania az elnöknek politizálásért és az uralkodó személyének bevonásáért a védőbeszédbe.⁹² Mindezek sejtethetővé teszik: nehezen lehetett elkerülni, hogy az uralkodó személyét és szerepét tárgyalás alá vonják az eljárás során.

A perbeszédék a királysértés két különböző olvasatát adják. Geguss vádbeszéde az önkényuralkodó osztrák császár védelmezésével könnyedén érdemelte ki a *Neue Frei Presse* hírlaptól a „királyhűség apoteózisa” minősítést.⁹³ Az ügyész narratívájában a királysértő

⁸⁷ *Magyarország* 1903. június 19. 12.

⁸⁸ *A Hét* 1903. június 21. 414.

⁸⁹ Kalmár a könyvében úgyszintén megemlítette a túlzó lojalitás tendenciáját. Kalmár: *Beksics Gusztáv*, 88.

⁹⁰ *Egyetértés* 1903. június 27. 4.

⁹¹ *Szeged és Vidéke* 1904. július 31. 2.

⁹² *Magyar Nemzet* 1904. március 23. 7., *Független Magyarország* 1904. március 23. 14.

⁹³ *Magyar Nemzet* 1903. június 23. 10.

csak egy szenzációhajhász lehet, aki felforgatja a nemzet és királya közötti békét. Mindez pedig Geguss interpretációjában hazafiatlan és a „magyar jellem elárulása”, hiszen a haza iránti hűség és az uralkodó iránti lojalitást nem lehet egymástól elválasztani. Vádbeszédében – korábbi példákhoz hasonlóan⁹⁴ – a királysértés bűncselekményét elkeseredett emberekhez és olyan elzüllött személyekhez kapcsolta, akik akár többszörös bűnelkövetők voltak. Jellemzésében tehát a sikkasztási és csalási ügyek miatt az ügyvédségtől eltiltott Kalmár feltűnési viselkedéséből, pénzért és a botrányért írta meg munkáját. Emellett az ügyész – Beksicshez és a hivatalos diskurzushoz hasonlóan – a neoabszolutizmusért nem Ferenc Józsefet, hanem az akkori kormányzatot tette felelőssé.⁹⁵ Ezzel szemben Visontai Soma védőbeszédében a nemzeti igazságokat a tudomány eszközével felfedő Kalmár jelent meg. A védelmet közjogi síkra terelő ügyvéd azzal érvelt, hogy egy alkotmányos elvet nem lehet egy abszolutista korszakra vonatkoztatni (a király sérthetetlen-ségét az 1848. évi III. törvény mondta ki).⁹⁶

A sajtónyilvánosságnak köszönhetően nemcsak a tárgyaláson megjelent közönség értesülhetett a Ferenc Józsefet érintő megszólalásokról, hanem a szélesebb hírlapolvasó tábor is. Általában elmondható, hogy a tudósítások eredményeképp a királysértések újra és újra feltűntek az újságok hasábjain, ami azt jelzi, hogy nem működött igazán hatékonyan a kormányzatnak az uralkodó iránti köteles tisztelet védelmére kialakított stratégiája.

Ezt támasztja alá a perek végkimenetele is. Az 1903-as és 1904-es perekben mindössze két embert talált bűnösnek az esküdtszék. Kalmár – Sinkó György, a *Népszava* munkatársa mellett – a kivételek közé tartozott, mert a vizsgált ügyben elítélték. Mi lehetett az oka Kalmár elmarasztalásának? A bírósági tárgyaláson az ügyész igyekezett összefüggésbe hozni Kalmár korábbi bűnelkövetését a királysértő könyv megírásával, így valószínűsíthetjük, hogy az esküdtek figyelembe vették a vádlott büntetett előéletét a döntésnél. Kalmár azzal magyarázta később az ítéletet, hogy az esküdtek nem tudták értelmezni közjogi fejtegetéseit.⁹⁷

Kalmárt ugyan a királysértés vádjában vétkesnek találta az esküdtszék és három hónap államfogház-büntetést rótt ki rá, karrierje mégis kedvező fordulatot vett. Kalmár munkásságának köszönhetően, amelyre a per hívta fel a figyelmet, a függetlenségi ellenzék közjogászává vált, és több népgyűlésre is elkísérte függetlenségi párt politikusait.⁹⁸ Szegeden és Debrecenben olyan méltató szavakat kapott, amelyek ellen szintén eljárás indult királysértés vagy izgatás miatt.⁹⁹ Persze nem mindenhol fogadták szívesen: Sepsiszentgyörgy polgárai tiltakoztak az ellen, hogy beszédet mondjon a városban, mondván,

⁹⁴ Lásd például Kozma Sándor vádbeszédeit Verhovay Gyula és Kászonyi Dániel sajtópereiben. Komjáthy Béla: *Védbeszédek politikai sajtóperekben*. Bp., 1884. 2., 43.

⁹⁵ *Magyar Nemzet* 1903. június 21. 9–10., *Pesti Napló* 1903. június 21. 15–16., *Független Magyarország* 1903. június 21. 12–14.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ Kalmár Antal: *Kalmár Antal könyve*. Bp., 1903. 23.

⁹⁸ *Alkotmány* 1904. december 6. 3.

⁹⁹ MNL OL K 26. 597. cs. V. 2351/1904. sz. Az igazságügy-miniszter negyedéves jelentései a politikai bűncselekményekről.; *Független Magyarország* 1903. szeptember 9. 13.

ők csak királysértőként ismerik az újságírókat.¹⁰⁰ Annak ellenére, hogy – amennyiben elítélték az adott vádlottat – járt némi következménnyel a király megsértése, minden bizonnyal a hírnévszerzéshez is megfelelő eszköznek bizonyult a bűncselekmény elkövetése. Ezt nem csupán a vizsgált két év királysértési perei alapján állíthatjuk. Lepsényi Miklós katolikus papot 1895-ben hat hónap államfogházra ítélték, mert Ferenc József egyházpolitikai reformokkal kapcsolatos magatartását bírálta a *Magyar Néplap* egyik cikkében. Lepsényi kiszabadulásakor ünnepélyes fogadtatásban részesült, majd a következő, 1896-os országgyűlési választáson mandátumot szerzett a Katolikus Néppárt színeiben.¹⁰¹

Zárásképpen érdemes megjegyezni az uralkodói tekintély védelmével kapcsolatos nehézségeket és az ügyészség „tehetetlenségét” illetően, hogy Kalmár másodszor is kiadta könyvét azzal a csellel, hogy a királysértő passzusok helyén – amelyeknek közlését az ítéletet követően megtiltották –, megadta az előszóban közölt vádirat vonatkozó pontját. Kalmár e trükkel gyakorlatilag megismételte a királysértést, így újra perbe fogták a hatóságok és további három hónap államfogház büntetésre ítélték.¹⁰²

Összegzés

Az 1890-es évektől – párhuzamosan a parlamentarizmus válságjelenségeinek jelentkezésével – egyre jelentősebb mértékben tűnt fel az uralkodó iránti lojalitás és a nemzeti érzés összetett, konfliktusos és gyakran kompetitív jellege a politikai diskurzusban. E tendencia felerősödésével egyidejűleg emelkedett meg a királysértési sajtóperek száma. Felmerül az a kérdés, hogy valójában mennyire beszélhetünk a királyhűség megrendüléséről a Kalmár-ügyet, és általában a vizsgált két év eseteit illetően?

A források alapján megállapíthatjuk, hogy az uralkodó iránti lojalitás látványosan nem ingott meg, hiszen az ellenzéki politikusok, újságírók is hangoztatták Ferenc József iránti lojalitásukat, ami persze nem feltétlenül jelentett igazi ragaszkodást, hanem politikai célszerűség is állhatott mögötte. Ám e lojalitás tartalmáról már eltérően vélekedett a kormányoldal és a függetlenségi ellenzék. Az ellenzék retorikájában a lojalitás kölcsönösségen alapuló jellegét hangsúlyozta, illetve – egyfajta javító szándékra hivatkozva – fellépett a túlzottan lojálisnak tekintett közélet ellen és kritikai mozgásteret próbált kialakítani az uralkodóval szemben. E lojalitásértelmezés jól kirajzolódott az ellenzéknek a Kalmár-ügyhöz és a királysértéshez való hozzáállásában. Politikai taktikája egyúttal a kormányoldal zavarba ejtését, elbizonytalanítását szolgálta, ami e válságidőszakban hozzájárult a rendszer „kvázi-legitimációjának” megingásához.¹⁰³

¹⁰⁰ *Alkotmány* 1903. október 3. 7. *Budapesti Hírlap* 1903. október 4. 12.

¹⁰¹ Lepsényi Miklós perének anyagát lásd MNL OL Egyesített Királyi Kúria. Általános iratok. K 583. 1895/104. tétel. Lepsényi ünnepélése miatt indított izgatási ügyek iratait lásd MNL OL K 583 1896/68. tétel.

¹⁰² Kalmár Antal: *Kalmár Antal könyve*. „Beksics Gusztáv történet- és közjogírása” című elkobozott könyv második kiadása. Bp., 1903.

¹⁰³ Cieger András a kiegyezéssel rendszert – Guglielmo Ferrero tézise nyomán – „kvázi legitimnek” tartja, mert a teljes legitimációhoz hiányzott a szimbólumokon keresztül is kifejeződő érzelmi azonosulás. Véleménye

Szintén az ellenzéki lojalitásértelmezés tükröződött vissza a kifogásolt közleményekben. Ám fontos hangsúlyozni, hogy Kalmár még a parlamenti konfliktus újabb kiéleződése előtt írta munkáját, így az hatással lehetett az ellenzék királyhűséggel kapcsolatos retorikájára. Az ellenzéknek az uralkodóval kapcsolatos parlamenti beszédmódját egyes lapok átvették, csakhogy amíg a politikusok az országgyűlésen, a mentelmi jog védelmében, lényegében büntetőjogi következmények nélkül sérthették meg a királyt, addig ez a sajtóra nyilvánvalóan nem vonatkozott.¹⁰⁴

A kormány félhivatalos lapjának reakciójában és a peres eljárás folyamatában természetesen az uralkodóval kapcsolatos hivatalos diskurzus jelent meg, amely szerint a király iránti köteles tisztelet nem tűri el a kritikát. A királyt érintő bírálatok kezelése lojalitáspróbának bizonyult a miniszterek számára. Egyfelől, ahogyan utaltunk rá, a szimbolikus ügyeket és a nemzeti retorikát jól kihasználó ellenzék elbizonytalanította a kormányzatot: a túlzó lojalitás (a közlemények kriminalizálása) és a hallgatás (azok esetleges figyelmen kívül hagyása) ugyancsak előnytelen konfliktuskezelési technikának mutatkozott.

Másfelől a kormánynak az uralkodói bizalom megtartására is törekednie kellett. Kevés információval rendelkezünk Ferenc József hozzáállásáról a királysértésekhez, és a vizsgált levéltári iratanyagban is csak egy alkalommal jelent meg a véleménye és az utasítása. Viszont ebből az esetből kiderült a számunkra, hogy az uralkodó élt bizonyos elvárásokkal a kormány és az ügyészség felé. Jelzésértékűnek tartjuk ezt az ügyet arra nézve is, hogy milyen tartalmú és hangnemű közlemények kelthették fel az uralkodó figyelmét.

A királyhűség és a királysértés eltérő olvasatai tehát azt jelzik, hogy az uralkodó „pártok felettsége”, depolitizált jellege a nyilvánosságban – a Monarchia másik felével ellentétben¹⁰⁵ – a vizsgált időszakban nehezebben érvényesült Ferenc József közjogi helyzete (miszerint egy személyben magyar király és osztrák császár) és politikai szerepe, illetve a kiegyezési rendszer egyre mélyülő válsága miatt. Ugyanakkor megítélésünk szerint a királyhűséggel kapcsolatos ellenzéki és kormányoldali attitűdre a modern politizálásnak olyan fejleményei is hatottak, mint a nyilvánosság megnövekedett szerepe. Ezt támasztják alá a kormánynak és az ügyészségnek az eljárások megindítására vagy folytatására vonatkozó megfontolásai és maga a tárgyalás is. Ezeket tanulmányozva kétségtelennek tűnik, hogy az uralkodói tekintély védelmezőinek e modern folyamatokkal összefüggő kihívásokkal kellett szembenéznük.

Továbbá fontos hangsúlyozni, hogy az elemzés rámutatott a lojalitás fogalmának flexibilis jellegére is. Az esetekből kiderül, hogy ez a fajta kötődés sokkal inkább szituációfüggő, illetve az időbelisége is korlátozottabb, mint az identitásé. Mindezt pedig az 1905/1906-os események kontextusában érzékelhetjük még inkább, amikor az ellenzék a

---

szerint később ez a legitimitáció is megkopott. Cieger András: Legitimációs problémák az 1867. évi osztrák-magyar kiegyezésben. *Levéltári Közlemények* 87 (2016) 7–23.

¹⁰⁴ Edvi Illés Károly: Parlamenti szólásszabadság. Székkfoglaló értekezés. In: *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*. XIII. Szerk. Pauer Imre. Bp., 1903. 15.

¹⁰⁵ Christiane Wolf tanulmányában azt mutatta ki, hogy Ferenc József integratív szerepének megőrzése érdekében az osztrák sajtóban egy depolitizált és paternalisztikus kép alakult ki. Christiane Wolf: Representing Constitutional Monarchy in Late Nineteenth and Early Twentieth-Century Britain, Germany and Austria. In: *The Limits of Loyalty*, 207–213.

súlyos politikai válságot követően az uralkodónak hivatalos és személyes esküt téve alakított kormányt, köztük például az igazságügy-miniszteri széket elfoglaló, függetlenségi párti Polónyi Gézával, aki ellen korábban eljárás indult királlysértés miatt.¹⁰⁶

A királlysértési ügyek sorozata tehát olyan válságtünetként értelmezhető, amely rávilágít a politikai rendszer századfordulós válságának jellemzőire. A vizsgált években azonban nem beszélhetünk olyan krízisről, melynek következtében a királyság intézményébe vagy az uralkodó személyébe vett bizalom végérvényesen megkérdőjeleződött volna.

---

¹⁰⁶ Polónyi ellen az 1906. február 24-én, a Saskörben elmondott ünnepi beszéde folytán indult bűnvádi eljárás. *Egyetértés* 1906. február 25. 3., február 26. 1.

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda
Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék
E-mail: bardi.erezsebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcész Könyvesbolt
(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)
1053 Budapest, Magyar u. 40.
Telefon: +36-30-203-1769
E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely hírlapkézbesítő
postahivatalnál.

Ára: 1000 Ft
Előfizetőknek: 850 Ft

